

Nykyinen minä, tuleva minä ja laki edunvalvontavaltuutuksesta

1. Aluksi

Itsemääräämisoikeus tarkoittaa sitä, että ihmisen pitää saada olla oman elämän-tarinansa pääkirjoittaja.¹ Tämä ilmeinen lähtökohta on erityisen kovilla, jos ihmisen päätöksentekokyky on rajoittunut. Tällöin hän tarvitsee suojaa, mutta sen lisäksi on turvattava hänen oma toimijuutensa sekä oikeutensa elää itsensä näköistä elämää ja päättää omista asioistaan. Miten tämä sinänsä yksinkertaiselta kuulostava yhtälö oikeusjärjestelmän kokonaism kontekstissa ratkaistaan, on erittäin vaikea kysymys.

Oikeusjärjestelmä on rakentunut sen varaan, että päätöksiä tekevät ihmiset ovat rationaalisia ja täysivaltaisia yksilöitä. Nämä rationaaliset päätöksentekokykyiset ihmiset voivat tehdä myös epärationaalisia päätöksiä. Sivuosassa ovat olleet ihmiset, joiden päätöksentekokyky on ollut normaalista poikkeava, heikompi. Heitä varten on ”jo muinaisten roomalaisten aikaan” kehitetty varajärjestelmä: holhousoikeudellinen ulkoistettu päätöksenteko, jonka keskeisenä tavoitteena on ollut perhevarallisuuden suojaaminen.² Vähitellen tämä ulkoistetun päätöksenteon paradigma ja sen tavoitteet on kyseenalaistettu. Yhdisty-

* *Katja Karjalainen*, OTT, dosentti, yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto. Haluan kiittää lämpimästi nimettömien vertaisarvioitsijoiden lisäksi siviilioikeuden professori Mia Hoffrénia ja asianajaja Minttu-Maaria Pekkasta arvokkaista kommentteista, joita he esittivät kirjoitusluonnoksesta. Kirjoitus on osa työikäisenä muistisairauksiin sairastuvia koskevaa monitieteellistä tutkimushanketta *Mild-cognitive Impairments at Work 2018–2022*. Sitä rahoitti Suomen Akatemia osana JPI *More Years Better Lives* -konsortioita. Hankkeen muut suomalaisjäsenet olivat Anna Mäki-Petäjä-Leinonen (Suomen osakonsortion johtaja), Marjo Ylhäinen, Mervi Issakainen, Sirkka-Liisa Heimonen ja Maija Moisio. Konsortion johtajana toimi Louise Nygård Karoliinisesta instituutista. Muita osakonsortioita johtavat Arlene Astell Toronton yliopistosta, Jennifer Boger Waterloon yliopistosta ja Ann-Charlotte Nedlund Linköpingin yliopistosta.

1. Ks. Brian H. Bix, *Private Ordering in Family Law*, s. 257–272 teoksessa Elizabeth Brake – Lucinda Ferguson (eds), *Philosophical Foundations of Children’s and Family Law*. First Edition. Oxford University Press 2018, 259–260 ja Joseph Raz, *Morality of Freedom*. Oxford University Press 1988.

2. Rudolph Sohm – Arvo Haveri, *Instituutiot: Roomalaisen yksityisoikeuden arvot ja järjestelmä*. WSOY 1924, s. 654 ja esim. Pertti Välimäki, *Edunvalvontaoikeus*. Sanoma Pro 2013, s. 4–7. Edelleen esim. Sarja viittaa siihen, että edunvalvojat hoitavat eräänlaista yhteiskunnallisesti merkittävää tukitehtävää. Ks. Mikko Sarja, *Hyvä edunvalvontatapa holhoustoimessa*. *Defensor Legis* 2/2011, s. 133–162, 145.

neiden kansakuntien vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimus³, joka tuli Suomessa voimaan kesäkuussa 2016, edellyttää, että kaikki ihmiset ovat yhdenvertaisesti päätöksentekojärjestelmän keskiössä. Yleissopimuksen keskeinen teesi ”yhdenvertaisesti muiden kanssa” tarkoittaa, että kaikilla ihmisillä on oltava tosiasiallisesti yhdenvertaiset mahdollisuudet, oikeudet ja velvollisuudet osallistua yhteiskuntaan sen aktiivisina ja täysivaltaisina jäseninä (ks. artikla 12(2)).⁴ Toisin sanoen yhteiskunnan olisi oltava saavutettavissa sillä tavalla, että vammaisen ihminen olisi samalla viivalla, samassa asemassa – ei paremmassa, ei huonommassa – vammattoman ihmisen kanssa.

Päätöksentekojärjestelmän tosiasiallinen yhdenvertaisuus (saavutettavuus) voidaan yleissopimuksessa esitetyn ajatuksen perusteella toteuttaa tukemalla vammaisen ihmisen päätöksentekokykyä. Sopimuksen 12(3) artikla edellyttää, että sopimusvaltiot järjestävät vammaisten ihmisten saataville tuen, jota nämä mahdollisesti tarvitsevat oikeudellista kelpoisuutta käyttäessään. Mittatikki on yleissopimuksen 12(4) artikla, jossa velvoitetaan valtioita huolehtimaan asianmukaisista ja tehokkaista suojatoimista.⁵ Yleissopimuksen voimaansaattamista koskevassa hallituksen esityksessä ei ole problematisoitu sitä, mitä päätöksenteon tukeminen varsinkaan yksityisoikeudellisessa kontekstissa tarkoittaa, eikä lainsäädäntömuutoksia katsottu tarpeellisiksi. Esityksessä viitataan eräiden sosiaali-oikeudellisten ja vammaispalvelulain normien lisäksi mahdollisuuteen tehdä edunvalvontavaltuutus (laki edunvalvontavaltuutuksesta 648/2007, EVVL).⁶

Edunvalvontavaltuutuslaki on oikeustoimilain (laki varallisuus-oikeudellisista oikeustoimista 228/1929) edustamista koskevien sääntöjen ja eräiden holhous-toimilaista (laki holhous-toimesta 442/1999) poimittujen sääntöjen ja lähtökoh-tien perusteella muovailtu paketti, johon kansainvälinen ihmisoikeuskehitys on lyönyt leimansa. Oikeusjärjestelmän tosiasiallista yhdenvertaisuutta on kiinnos-tavaa arvioida nimenomaan edunvalvontavaltuutuksen näkökulmasta, koska

3. Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (SopS 27/2016).

4. Ks. Katja Karjalainen – Marjo Ylhäinen, Toimintavalmiudet yksityisoikeudessa – esimerkkinä vammaisuus ja työelämä. Oikeus 3/2021, s. 396–404.

5. Artiklan mukaan sopimuspuolet varmistavat, että kaikki oikeudellisen kelpoisuuden käyttöön liittyvät toimet antavat asianmukaiset ja tehokkaat takeet, joilla estetään väärinkäytökset ihmisoikeuksia koskevan kansainvälisen oikeuden mukaisesti. Näillä takeilla varmistetaan, että oikeudellisen kelpoisuuden käyttöön liittyvissä toimissa kunnioitetaan henkilön oikeuksia, tahtoa ja mielitymyksiä, ettei niissä esiinny eturistiriitoja eikä asiatonta vaikuttamista, että ne ovat oikeasuhtaisia ja kyseisen henkilön olosuhteisiin sovitettuja, että niitä sovelletaan mahdollisimman vähän aikaa ja että toimivaltainen, riippumaton ja puolueeton viranomainen tai oikeuselin arvioi niitä säännöllisesti uudelleen. Takeiden on oltava oikeassa suhteessa siihen, missä määrin nämä toimet vaikuttavat henkilön oikeuksiin ja etuihin.

6. Hallituksen esitys eduskunnalle vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain muuttamisesta 284/2014 vp, s. 44.

valtuutus on ilmeinen yritys tukea vammaisen ihmisen itsemääräämisoikeutta ja tuoda vammaisia ihmisiä lähemmäksi päätöksentekojärjestelmän keskiötä.⁷ Vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimus ehti valmistua ennen edunvalvontavaltuutuslakia, mutta lakia ei laadittu vastaamaan yleissopimuksen asettamiin velvoitteisiin eikä sitä myöskään myöhemmin juuri ole tarkasteltu yleissopimuksen näkökulmasta. Yleissopimuksen henkilöllisen soveltamisalan ulottuminen myös vanhuudesta johtuvaan vammaisuuteen – joka on puolestaan ollut edunvalvontavaltuutusten keskiössä – on alkanut saada enemmän huomiota vasta viime vuosina.⁸ Toisaalta ymmärrys siitä, kuinka yleissopimuksessa edellytetty tosiasiallinen yhdenvertaisuus ulottuu koko oikeusjärjestelmään, on vasta hiljalleen alkanut kehittyä. Tämä ilmenee hyvin lainsäädännöllisistä uudistuksista, joita Euroopassa on alettu tehdä.⁹

Edunvalvontavaltuutus on erityisen mielenkiintoinen siitä näkökulmasta, että siinä nykyinen minä yrittää ennakoita tulevan minän tahtoa ja tarpeita. Oikeusjärjestelmä puolestaan sinetöi tulevan minän tahdon nykyisen minän tahdon pohjalta.¹⁰ Vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksessa tarkoitettu päätöksenteon tukeminen merkitsee kuitenkin oikeutta saada riittävää tukea myös silloin, kun yksilö tekee päätöksiä enää osin toimintakykyisenä.¹¹ Ar-

7. Lailla pyrittiin edistämään yksilön tahdonautonomiamia, luomaan turvallisempi vaihtoehto oikeus-toimilakiin perustuvalla valtuutuksella ja vähentämään holhoustoimilain mukaisen edunvalvontajärjestelmän kuormittumista ikääntyvässä yhteiskunnassa. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi edunvalvontavaltuutuksesta sekä holhoustoimesta annetun lain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta 52/2006 vp, s. 4–5, 9.

8. Ks. esim. Hanna-Kaisa Hoppania – Anna Mäki-Petäjä-Leinonen – Henna Nikumaa, (Un)equal Treatment? Elderly Care and Disability Services for People with Dementia in Finland. *European Journal of Social Security* 19(3) 2017, s. 225–241.

9. Esimerkiksi nyt vuodenvaihteessa 2023 Saksassa lakkautettiin vuodesta 1992 voimassa ollut Betreuung (holhous/edunvalvonta) ja vuodesta 2003 voimassa ollut mahdollisuus tehdä Vorsorgevollmacht, jolla on paljon yhtymäkohtia suomalaisen edunvalvontavaltuutukseen. Ne siirtyvät erillisinä järjestelminä historiaan. Saksalaisessa järjestelmässä ei ollut mitään perustavalla tavalla pielessä. Se katsottiin tarpeelliseksi uudistaa, koska voimassa olleessa järjestelmässä havaittiin oikeudenhoidollisia laatu puutteita. Vammaisen ihmisen itsemääräämisoikeutta nähtiin myös tarpeelliseksi arvioida kokonaisvaltaisemmin ja yhteisöllisemmin. Ks. Gesetz zur Reform des Vormundschafts- und Betreuungsrechts Vom 4. Mai 2021. *Bundesgesetzblatt Teil I G 5702*, s. 882. Uusi lainsäädäntö perustuu liittovaltion oikeus- ja kuluttajansuojaministeriön laajoihin selvityksiin. Ks. Des Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz (BMJV), Qualität in der rechtlichen Betreuung Abschlussbericht, Bundesanzeniger 2018. https://www.bmj.de/SharedDocs/Downloads/DE/Service/Fachpublikationen/Forschungsbericht_Qualitaet_rechtliche_Betreuung.html (vierailtu 18.11.2022). Umsetzung des Erforderlichkeitsgrundsatzes in der betreuungsrechtlichen Praxis im Hinblick auf vorgelagerte "andere Hilfen". Abschlussbericht: Band I – Band II, Bundesanzeniger 2018. https://www.bmj.de/SharedDocs/Downloads/DE/Fachinformationen/Abschlussbericht_BandI+II_Forschungsvorhaben_Erforderlichkeitsgrundsatz.pdf?__blob=publicationFile&v=1 (vierailtu 18.11.2022).

10. Ks. nykyisestä ja tulevasta minästä Bix 2018, s. 259–260.

11. Ks. esim. Mary Donnelly – Rosie Harding – Ezgi Tascioglu, Supporting legal capacity in the socio-legal context. *Onati International Series in Law and Society* 2022.

tikkelissa tarkastelen edunvalvontavaltuutusta nimenomaan siitä näkökulmasta, miten siinä onnistutaan tuomaan vammaisen ihminen päätöksentekojärjestelmän keskiöön sekä tukemaan ja toteuttamaan hänen itsemääräämisoikeuttaan. Onko valtuuttaja edunvalvontavaltuutuslain perusteella oman elämäntarinansa pääkirjoittaja?

Lähestyn aihetta jäsentämällä edunvalvontavaltuutuksen oikeudellisena instituutiona, joka rakentuu itsemääräämisoikeuden, luottamuksen ja suojelun tarpeen varaan, sekä kuvailemalla edunvalvontavaltuutukseen perustuvaan edustamiseen johtavan prosessin. Tämän jälkeen tarkastelen ensin nykyisen valtuuttavan minän itsemääräämisoikeutta ja toiseksi tulevan minän itsemääräämisoikeutta. Arvioin erilaisia päätöksentekotilanteita ja nostan esiin valtuuttajan tulevan tahdon toteuttamiseen liittyviä ongelmia. Lopuksi pohdin valtuutetun kelpoisuutta ja toimivaltaa ottaa valtuuttajan tulevan minän tahto huomioon sekä tarkastelen sopimuskumppanin selonottovelvollisuutta. Selvyden vuoksi viitataan nykyiseen minään myös silloin, kun kysymys on niin sanotusta menneestä nykyisestä minästä ja tuleva minä on korvannut nykyisen valtuuttavan minän. Artikkelissa nykyinen minä laatii edunvalvontavaltuutuksen tulevan minän tarpeisiin ja tulevasta minästä on kysymys silloin, kun edunvalvontavaltuutusta tarvitsee käyttää ja valtuutus on jo vahvistettu.

Artikkelin lähtökohta on yksityisoikeudellinen. En tarkastele muualla muun muassa sosiaalilainsäädännössä olevia tuetun itsemääräämisoikeuden normeja tai niiden kehittämistarpeita, vaikka edunvalvontavaltuutuslaki ei täysin irrallinen niistä olekaan.¹² Kirjoituksessa käsitellään holhoustoimilakia vain siltä osin kuin laki suoranaisesti liittyy edunvalvontavaltuutussäätelyyn.¹³ Artikkelissa viitataan nimenomaan vammaiseen ihmiseen eikä esimerkiksi vajaakykyiseen tai toimintarajoitteiseen ihmiseen, kuten edunvalvontaoikeuden alalla usein tehdään, koska artikkelin tarkoitus on nimenomaan sitoa edunvalvontavaltuutus vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimukseen. Näin myös siksi, että yleissopimuksen henkilöllinen soveltamisala eittämättä kattaa tulevan minän, jonka tarpeisiin edunvalvontavaltuutus laaditaan.¹⁴

12. Ks. esim. Tuomo Antila, Edunvalvontavaltuutus. WSOY 2009, s. 130–131. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Vammaispalveluiden käsikirja. <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/> (vierailtu 9.8.2022).

13. Ks. esim. Johanna Aalto, Arvotodellisuus – tutkimus päämiehen asemasta holhoustoimen järjestelmässä. Lapin yliopisto 2020, s. 101–107 ja Anna Mäki-Petäjä-Leinonen, Päämies rationaalisen toimijana – teoriaa ja käytäntöä edunvalvonnassa olevan ihmisen itsemääräämisoikeudesta. Lakimies 1/2018, s. 3–28.

14. Esim. Katja Karjalainen – Marjo Ylhäinen, Vammaisten oikeuksien yleissopimus ja sosiaalinen osallisuus – oikeus työhön. Lakimies 6/2021, s. 946–962, 951–952.

2. Edunvalvontavaltuutus tahdonilmaisuna ja prosessina

Edunvalvontavaltuutuksen taustalla vaikuttavat itsemääräämisoikeus ja luottamus sekä edunvalvontaoikeudellinen suojeleminen ja valvonta sekä näiden arvojen ja tekijöiden keskinäiset suhteet. Valtuuttaminen perustuu luottamukseen. Edunvalvontavaltuutus korostaa antajansa tahdon merkitystä, ja sen kohteena on valtuutetun ja valtuuttajan välinen suhde.¹⁵ Edunvalvontavaltuutus perustuu myös vapaaehtoisuudelle ja itsemääräämisoikeudelle samalla tavalla kuin sopiminen. Edunvalvontavaltuutukset kiinnittyvät siten oikeusjärjestelmään itsemääräämisoikeuden ja sopimusvapauden välityksellä, joita rajoittaa haavoittuvassa asemassa olevien suojaaminen.¹⁶

Edunvalvontavaltuutus perustuu yksityisoikeudellisille valtuuttamista koskeville säännöille, joiden päälle on rakennettu edunvalvontaoikeudellisia suojaeinoja.¹⁷ Sekä oikeustoimilain että edunvalvontavaltuutuslain mukainen valtuutus on tahdonilmaisuuksella, jolla valtuuttaja antaa valitsemalleen luotetulle henkilölle, valtuutetulle, oikeuden edustaa itseään sopimuksenteossa kolmannen kanssa. Tällöin valtuuttajan ja valtuutetun välillä on valtuutusuhde, joka antaa valtuutetulle toimivallan toimia valtuuttajan puolesta. Valtuutetun ja kolmannen osapuolen välillä on edustussuhde, joka luo valtuutetulle kelpoisuuden toimia valtuuttajan puolesta oikeudellisesti sitovalla tavalla.¹⁸

Edunvalvontavaltuutus ja tavanomainen valtuutus turvaavat molemmat vaihdannan tarpeita. Edunvalvontavaltuutuksella on kuitenkin myös viime kädessä julkisoikeudelliseksi luonnehdittava tehtävä tarjota suojaa haavoittuvassa asemassa olevalle ihmiselle. Keskeinen ero edunvalvontavaltuutuslain ja oikeustoimilain mukaisen valtuutuksen välillä on siinä, että edunvalvontavaltuutus on tulevaisuussuuntautunut. Tavanomainen valtuutus tulee voimaan välittömästi, jos muuta ei ole erikseen valtakirjassa määrätty. Edunvalvontavaltuutuksella aikuinen voi järjestää asioidensa hoidon sen varalta, että hän tulee myöhemmin sairauden, henkisen toimintakyvyn häiriintymisen tai muun vastaavan syyn vuoksi kykenemättömäksi huolehtimaan asioistaan itse (EVVL 1 §).¹⁹

Edunvalvontavaltuutus ja siihen liittyvät vammaisen ihmisen itsemääräämisoikeuteen vaikuttavat jännitteet ja intressit ovat helpoiten ymmärrettävissä,

15. Vrt. luottamuksen merkitys holhoustoimilain alalla KKO 2006:72 ja esim. Aalto 2020, s. 82, 182, 220 ja Sarja 2011, s. 152.

16. Ks. sopimuksista ja suostumuksesta Bix 2018, s. 259.

17. Edunvalvontavaltuutus on ensisijainen edunvalvontaan nähden, kuten Itä-Suomen hallinto-oikeuden päätös (HAO 2.2.2015, 15/0035/4) korostaa.

18. Heikki Halila, Tieteen termipankki, Oikeustiede: hakusana valtuutus. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:valtuutus> (vierailtu 3.2.2022) ja Markku Helin, Edunvalvojan päätösvallan rajoista. Lakimies 6–7/2001, s. 1070–1088, 1071.

19. HE 52/2006, s. 11–12.

kun edunvalvontavaltuutusta tarkastellaan prosessina. Yksinkertaistetusti edunvalvontavaltuutukseen perustuvaan edustamiseen johtava prosessi on seuraava:

1. Valtakirjan edunvalvontavaltuutusta varten tekee 18 vuotta täyttänyt henkilö, joka ymmärtää valtuutuksen merkityksen (EVVL 5 §).
2. Valtuutettu hakee edunvalvontavaltuutuksen vahvistamista holhousviranomaiselta (EVVL 24.1 §).
3. Holhousviranomainen vahvistaa hakemuksesta edunvalvontavaltuutuksen, jos laissa asetetut vahvistamisen edellytykset täyttyvät (EVVL 24 §).
4. Holhousviranomainen merkitsee valtuutuksen holhousasioiden rekisteriin, jos se koskee valtuuttajan edustamista tämän taloudellisissa asioissa (EVVL 27 §).²⁰
5. Valtuutus tulee voimaan, ja valtuutettu saa valtuutuksessa määrätyn kelpoisuuden edustaa valtuuttajaa (EVVL 10 §).

Valtuuttajan itsemääräämisoikeuteen liittyvät kysymykset tässä prosessissa ja niiden ympärille edunvalvontavaltuutuslailla luotu kehys ilmentävät lainsäätäjän tarvetta tasapainoilla erilaisten intressien välillä. Itsemääräämisoikeus kiinnittyy prosessissa erityisesti kohtiin 1, 3 ja 5. Kohdassa 1 nykyinen minä tekee päätöksiä tulevan minän puolesta, kun hän määrää valtuutetun kelpoisuudesta ja valtuutuksen sisällöstä (luku 3). Kohdassa 3 nykyinen minä on muuttumassa tulevaksi minäksi ja holhousviranomainen on velvollinen huolehtimaan, että valtuuttajaa kuullaan ja hänen tahtonsa otetaan mahdollisuuksien mukaan huomioon (luku 4.1). Kohdassa 5 valtuutettu edustaa tulevaa minää nykyisen (jo menneen) minän päätösten perusteella (luvut 4.2 ja 5). Nämä päätökset eivät välttämättä vastaa tulevan minän tahtoa eivätkä ole riittävän kattavia tai muutoinkaan täysin osuvia.

3. Nykyinen minä päätöksentekijänä

3.1. Valtuutuksen laatiminen

Nykyinen minä tekee päätöksiä ennakolta. Ennakollinen itsemääräämisoikeus viittaa nimensä mukaisesti siihen valtaan, joka aikuisella itsellensä on ennakolta päättää asioidensa hoidosta muun muassa valitsemalla itse valtuutettunsa ja mää-

20. Digi- ja väestötietoviraston avoimen datan perusteella vuoden 2021 lopussa valtuutuksia oli rekisteröity 14 569.

rätä valtuutetun kelpoisuudesta ja ohjeista, joita valtuutetun tulee toimessaan noudattaa.

Edunvalvontavaltuutuslailla tuetaan monin tavoin nykyisen minän itsemääräämisoikeutta. Aikuinen valitsee itse, tekeekö edunvalvontavaltuutuksen ja kenet valitsee valtuutetukseen. Valtuutetun on kuitenkin oltava luonnollinen henkilö, koska edunvalvontavaltuutuksen peruslähtökohtana on korostetusti valtuutetun ja valtuuttajan välinen luottamussuhde (EVVL 3 §).²¹ Myös esimerkiksi edunvalvontavaltuutukseen sovellettavasta laista voi tietyin edellytyksin määrätä, jos aikuisella on kiinnekohtia useampaan kuin yhteen valtioon.²² Valtuuttaja voi vapaasti perua vahvistamattoman valtuutuksen eikä voi pätevästi sitoutua olemaan peruuttamatta valtuutusta (EVVL 12 §).²³ Oikeus peruuttaa valtuutus on tärkeä, koska valtuutus voidaan antaa ja usein annetaankin vuosia ennen kuin sen käyttäminen tulee ajankohtaiseksi. Valtuuttajan ja valtuutetun välisessä suhteessa tai olosuhteissa voi tapahtua muutoksia, joiden vuoksi valtuutus ei enää vastaa valtuuttajan tahtoa.²⁴ Edunvalvontavaltuutusta ei rekisteröidä ennakkoon, mikä omalta osaltaan mahdollistaa valtuutuksen joustavan peruuttamisen.²⁵

Valtuuttaja voi laatia edunvalvontavaltuutuksen, jos hän ymmärtää valtuutuksen sisällön. Tämän on katsottava tarkoittavan sitä, että valtuuttajalta ei edellytetä täyttä päätöksentekokykyä vaan yleisten oikeustoimia koskevien sääntöjen mukaisesti valtuuttajan tulee ymmärtää valtuutuksen sisältö. Valtuuttajan päätöksentekokykyä arvioidaan tilannekohtaisesti, ja valtuuttajan tulee siten ymmärtää valtakirjan merkitys, sisältö ja vaikutukset.²⁶ Näin ollen valtuuttaja voi mahdollisesti antaa henkilökohtaisia asioitaan koskevan edunvalvontavaltuu-

21. HE 52/2006 vp, s. 18. Ks. em. hallituksen esityksestä annettu LaVM 29/2006 vp, s. 4. Lakivaliokunta edellytti oikeusministeriön seuraavan lain toteutumista ja arvioivan, onko edunvalvontavaltuutuksesta annettua lakia mahdollista muuttaa siten, että valtuutetuksi voitaisiin määrätä myös oikeushenkilö. Tämä tarkoittaisi esimerkiksi sitä, että valtuutetuksi voitaisiin määrätä asianajotoimisto tietyn nimetyn asianajajan tai lakimiehen sijasta.

22. Yleissopimus aikuisten kansainvälisestä suojelusta (SopS 11/2011), artikla 15. Ks. aiheesta Katja Karjalainen, Ikääntyminen, liikkuvuus ja kansainvälinen yksityisoikeus Euroopassa. Vertaileva tutkimus rajat ylittävistä ongelmista sekä edunvalvonnasta Suomessa ja Espanjassa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2016, s. 267–271.

23. Valtuuttaja voi perua valtuutuksen sen voimaantulon jälkeenkin, jos hänellä on vielä riittävä päätöksentekokyky, mutta tällöin peruuttamisen voimaantulo edellyttää EVVL 12.3 ja 28 §:n mukaisesti maistraatin vahvistuksen.

24. HE 52/2006 vp, s. 23.

25. Valtuutuksien ennakkollinen rekisteröimättömyys voi toki olla ongelmallista mm. sen suhteen, että valtuutus voi hävitä tai jäädä valtuutetun toimeliaisuuden varaan jää huolehtia siitä, että edunvalvontavaltakirja on käytettävissä, kun sitä tarvitaan. Eurooppalaisessa keskustelussa nostetaan aina toisinaan esiin ajatus testamenttirekisterin kaltaisesta rekisteristä, johon valtuutukset rekisteröitäisiin. Suomessa myöskään testamenttirekisteri ei ole edennyt, koska on korostettu esimerkiksi juuri testaattorin rajoittamatonta oikeutta muuttaa mieltään.

26. Ks. esim. Anna Mäki-Petäjä-Leinonen, Ikääntymisen ennakointi. Vanhuuteen varautumisen keinot. Talentum 2013, s. 174–175.

tuksen, vaikka hänelle olisi jo määrätty edunvalvoja taloudellisissa asioissa, jos hän ymmärtää valtuutuksen sisältämien henkilökohtaisten asioiden merkityksen. Edunvalvontavaltuutuksen voi periaatteessa antaa myös, vaikka valtuutuksen vahvistaminen alkaisi olla jo ajankohtaista, koska valtuuttajan kelpoisuutta antaa valtuutus ei arvioida samoilla kriteereillä kuin edunvalvontakynnyksen ylittymistä, jota valtakirjan vahvistaminen ja käyttöönotto edellyttävät.²⁷ Tällöin valtuutuksen vahvistamista voidaan hakea Digi- ja väestötietovirastolta välittömästi valtuutuksen laatimisen jälkeen. Rajatapauksissa itsemääräämisoikeutta ja päätöksentekokykyä saatetaan kuitenkin pyrkiä löytämään myös silloin, kun ihmisellä ei tosiasiallisesti päätöksentekokykyä ole. Edunvalvontavaltuutusta ei näissä tapauksissa välttämättä myöskään laadita valtuuttajan itsensä aloitteesta.²⁸

Vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimus edellyttää, että ennakkolisen varautumisen ja valtuuttamisen tulee olla yhdenvertaisesti kaikkien aikuisten käytettävissä – myös ihmisten, joilla on jo tai on aina ollut heikentynyt päätöksentekokyky.²⁹ Jos kelpoisuutta tehdä edunvalvontavaltuutus tulkitaan joustavasti, ei ole tarvetta muunkaltaiselle oikeudelliselle järjestelylle, jossa jo vammaisen ihminen voisi nimetä itselleen valtuutetun tai asainhoitajan. Brittiläisen Kolumbian esimerkki on tässä yhteydessä huomionarvoinen, koska oikeusjärjestelmää on kansainvälisesti pidetty vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen näkökulmasta esimerkillisenä.³⁰ Brittiläisessä Kolumbiassa on edunvalvontavaltuutukseksi rinnastettavan Enduring Power of Attorneyn (EPA)³¹ lisäksi säädetty Representation Agreementista (RA)³². RA:ssa valtuut-

27. Ks. Välimäki 2013, s. 229.

28. Paul Tiensuu on pro gradu -tutkielmassaan tarkastellut mm. empiirisen aineiston avulla sitä, kuinka hyvin ja millä tavoin edunvalvontavaltuutus takaa valtuuttajan itsemääräämisoikeuden. Tiensuun haastattelema henkilökohtainen Anne Oksanen näkee ongelmallisiksi tilanteet, joissa valtuutuksen laatiminen ja vahvistettavaksi hakeminen tapahtuvat hyvin lyhyen aikavälin sisällä. Ks. Paul Tiensuu, Edunvalvontavaltuutus ja valtuutuksen antajan itsemääräämisoikeus. Edilex 2016, s. 39.

29. Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro 1 (2014), kohta 17. On ympäröivän yhteiskunnan tehtävänä etsiä erilaisia keinoja, joilla tuetaan ihmisten päätöksentekokykyä. Merkityksellistä on tällöin mm. saavutettava oikeudellinen kieli, jolla oikeudellista terminologiaa ja päätöksentekoa pyritään saattamaan selkokielelle. Ks. Rosie Harding – Sophie O’Connell – Philippa Bragman, Making legal information accessible. Lessons from the CLARiTY Project. <https://legalcapacity.org.uk/wp-content/uploads/2020/10/CLARiTYReport-FullFinal-PDF.pdf> (vierailtu 18.11.2022). Vastaavasti kuvia hyödyntävät menetöt on todettu tehokkaaksi avuksi jokapäiväisen päätöksenteon lisäksi myös edunvalvontavaltuutusta laadittaessa. Ks. esim. Stirlingin yliopistossa kehitetty metodi ”Talking mats”. <https://www.talkingmats.com> (vierailtu 18.11.2022).

30. Ks. esim. Lana Kerzner, Supported decision-making innovations: the Canadian experience. Teoksessa Charles O’Mahony C – Gerald Quinn G (eds), Disability law and policy: an analysis of the UN Convention. Clarus Press 2017, s. 111.

31. Sääntely koskien enduring power of attorney on yleisessä valtuuttamista koskevassa laissa. Ks. Power of Attorney Act [RSBC 1996], Chapter 370.

32. Representation Agreement Act [RSBC 1996], Chapter 405.

tajalle asetetut päätöksentekokykyä koskevat vaatimukset ovat merkittävästi alemmat kuin EPAssa, mutta valtuuttaja voi antaa valtuutuksen ainoastaan tietystä laissa ennalta määrätyistä asiaryhmistä.³³ Oikeusjärjestelmän selkeyden ja koherenssin näkökulmasta yksi instrumentti – edunvalvontavaltuutus, joka taipuu useammanlaisiin käyttötarkoituksiin – lienee kelvollinen ja kannatettava vaihtoehto.

3.2. Valtuutuksen sisällöstä määrääminen

Valtuutuksen sisällöstä määrääminen on yksi valtuuttajana toimivan nykyisen minän tärkeimmistä ja vaikeimmista tehtävistä. Valtuuttajan määräämisvaltaan kuuluu laaja oikeus päättää valtuutetun kelpoisuuden laajuudesta ja siitä, kuinka tarkasti hän haluaa valtuutetun toimintaa ohjata – kunhan valtuuttaja vain ymmärtää valtuutuksen sisällön. Valtuuttajalla saattaa olla hyvinkin selvä näkemys siitä, mitä asioita hän haluaa valtuutuksella hoidettavan. Ne voivat olla esimerkiksi päivittäisiä raha-asioita tai omaan hyvään hoitoon liittyviä asioita. Sitä vastoin valtuuttajalle voi olla erittäin vaikeaa päättää, kuinka näitä asioita tulisi hoitaa ja kuinka yksityiskohtaisesti nykyisen minän tulisi tulevan minän asioista päättää. Keskeistä on valtuuttajan ja valtuutetun välinen luottamussuhde, koska se vaikuttaa siihen, kuinka laajan kelpoisuuden valtuuttaja valtuutetulle antaa, kuinka tarkasti valtuuttaja haluaa asioistaan määrätä ja millaisia suojakeinoja valtuuttaja näkee tarpeelliseksi ottaa käyttöön.

Edunvalvontavaltuutus voi olla kattava, taikka se voidaan rajoittaa koskemaan määrättyä oikeustointia, asiaa tai omaisuutta (EVVL 2.2 §). Edunvalvontavaltuutuksella valtuutettu voi edustaa valtuuttajaa tämän omaisuutta koskevissa ja muissa taloudellisissa asioissa. Tällaisia ovat esimerkiksi päivittäiset raha-asiat tai kiinteistön tai asunto-osakkeen myynti. Valtuutettu voi edustaa valtuuttajaa myös sellaisissa tämän henkilöä koskevissa asioissa, joiden merkitystä valtuuttaja ei kykene ymmärtämään päätöksentekohetkellä (EVVL 2.1 §). Tällaisia asioita voivat olla esimerkiksi hoitoon ja hoivaan liittyvät päätökset.³⁴ Erityisen henkilökohtaisista asioista valtuutuksella ei voida määrätä (EVVL 2.3 §).³⁵

33. Ks. Katja Karjalainen, *Strengthening the Right to Personal Autonomy and Protection of Vulnerable Adults: from Human Rights to Domestic and European legislation on Voluntary Measures*, s. 65–87 teoksessa Katja Karjalainen – Iina Tornberg – Aleksi Pursiainen (eds), *International Actors and the Formation of Laws*. Springer 2022, s. 74–78.

34. HE 52/2006 vp, s. 11, 19–20.

35. Valtuutetulla ei ole kelpoisuutta valtuuttajan puolesta antaa suostumusta avioliittoon tai lapseksiottamiseen, tunnustaa isyyttä, hyväksyä isyyden tunnustamista, tehdä tai peruuttaa testamenttia eikä edustaa valtuuttajaa muussa sellaisessa asiassa, joka on näihin rinnastuvien tavoin henkilökohtainen (EVVL 2.3 §). Vrt. HolhTL 29.3 §. Kelpoisuutta arvioidaan kuitenkin tapauksen olosuhteet huomioon ottaen. Voi olla esimerkiksi perusteltua, että valtuutettu voi hakea avioeroa valtuuttajan puolesta. Ks. HE 52/2006 vp, s. 18.

Edunvalvontavaltuutuslakiin sisäänkirjoitettua tasapainoilua itsemääräämisoikeuden, luottamuksen ja valvonnan välillä ilmentää se, kuinka holhoustoimilain mukaisen luvan tarve ja valtuutetun valvonta riippuvat edunvalvontavaltakirjan sisällöstä. Valtuuttaja voi valtakirjassa määrätä, miltä osin holhoustoimilain 34.1 §:n lupasäännökset tulevat sovellettaviksi (EVVL 19 §).³⁶ Lupasäännökset eivät periaatteessa tule sovellettaviksi, koska edunvalvontavaltuutus perustuu valtuuttajan omaan tahdonilmaisuuksiin ja koska valtuutettu on valtuuttajan itsensä valitsema luotettu henkilö. Vastaavasti valtuuttajan ja valtuutetun välinen luottamussuhde perustelee sitä, ettei valtuutetun toimintaa valvota samalla tavoin kuin edunvalvojan toimintaa.³⁷ Valtuutetulla on esimerkiksi velvollisuus antaa säännöllisesti tietoja holhousviranomaiselle ainoastaan, jos näin on valtakirjassa määrätty (EVVL 33.1 §).³⁸

Edunvalvontavaltakirjan sisällön yksityiskohtaisuudesta oikeuskirjallisuudessa esitetyt näkemykset kuvastavat sekä ennakoimisen vaikeutta että itsemääräämisoikeuden ja luottamuksen välisen rajanvedon hankaluutta. Mitä ehtoja nykyisen minän tulisi asettaa valtuutetulle ja samalla tulevan minän tahdolle? Valtuuttaja voi itse valtakirjamääräysten lisäksi antaa valtuutetulle valtakirjan ulkopuolisia määräyksiä, toimiohjeita. Toimiohjeisiin ei sovelleta valtuutuksen muotovaatimuksia, eivätkä ne rajoita valtuutetun kelpoisuutta suhteessa kolmanteen. Ne kuitenkin rajoittavat valtuutetun toimivaltaa. Toimiohjeilla valtuuttaja voi esimerkiksi tarkentaa, kuinka haluaa asioitaan hoidettavan eli esimerkiksi sitä, missä järjestyksessä omaisuutta tulisi myydä tai minkälaista kauppahintaa valtuuttaja mahdollisesti pitää sopivana. Esimerkiksi *Antila* kirjoittaa, että edunvalvontavaltuutusta ei tulisi laatia erityisen yksityiskohtaiseksi, jotta asioiden joustava hoito ei vaarantuisi. Antilan käsityksen mukaan viittausta toimiohjeisiin ei tulisi myöskään ottaa varsinaiseen valtakirjaan, jotta ei syntyisi epäselvyyttä siitä, onko kysymys valtuutetun kelpoisuuden rajoituksista vai pelkistä toimiohjeista. Valtuuttajan etujen mukaista on tuskin myöskään se, että kaikki valtuutetulle annetut ohjeet ovat mahdollisen sopimuskumppanin tiedossa (esimerkiksi tavoiteltu kauppahinta).³⁹ *Mäki-Petäjä-Leinonen* ja *Välimäki* ovat samoilla linjoilla Antilan kanssa.⁴⁰ *Saarenpää* on sitä vastoin esittänyt,

36. Ks. tarkemmin Mäki-Petäjä-Leinonen 2013, s. 288–220.

37. HE 52/2006 vp, s. 11, 27.

38. Holhousviranomainen voi kuitenkin poikkeuksellisesti pyytää valtuutettua antamaan tilin tehtävänsä hoitamisesta, jos siihen on syytä, vaikka valtakirjassa ei olisikaan asiasta määräystä (EVVL 33.2 §). Valtuutetun toimintaa voidaan välillisesti valvoa myös holhoustoimilain avulla. HolhTL 91 §:n mukaan edunvalvonnan tarpeessa ilmeisesti olevasta henkilöstä voidaan ilmoittaa myös mahdollisen vaihtolovelvollisuuden estämättä. Ks. HE 52/2006 vp, s. 11–12, 37.

39. Ks. Antila 2007, s. 95–96.

40. Mäki-Petäjä-Leinonen kuitenkin suosittelee, että toimiohjeet merkittäisiin edunvalvontavaltakirjaan, jos kysymys on henkilökohtaisten asioiden hoitamisesta. Ks. Mäki-Petäjä-Leinonen 2013, s. 203 ja Välimäki 2013, s. 234–235.

että edunvalvontavaltuutuksesta tulisi laatia mahdollisimman yksityiskohtainen, jotta se olisi tehokas ja käyttökelpoinen.⁴¹

Edunvalvontavaltuutuslain perusteella edunvalvontavaltuutuksen sisältö on valtuuttajan itsensä päätettävissä, jos valtuuttajalla on riittävä päätöksentekokyky antaa haluamansa määräykset. Siten valtuuttajan nykyisen minän itsemääräämisoikeus voi toteutua hyvinkin laajasti, jos hän edunvalvontavaltakirjassa yksityiskohtaisesti ilmaisee oman tahtonsa ja tällä tavoin myös asettaa valtuutetun kelpoisuudelle selvät rajat. Ongelmana on kuitenkin se, että ennakointi on vaikeaa ja valtuuttajan mieli ja olosuhteet voivat muuttua. Nykyisen minän on vaikea ennakoida tulevan minän tahtoa ja tarpeita. Oikeuskirjallisuudessa painotetun asioiden joustavan hoidon lisäksi myös mahdollisuus tulevan minän tahdon huomioon ottamiseen perustelisi siten valtuutetulle edunvalvontavaltakirjassa annettavaa laajaa kelpoisuutta ja esimerkiksi juuri valtakirjan ulkopuolisia ja löyhiä, ei-sitovia, toimiohjeita. Riskinä tällöin on toki se, että valtuutettu voi helpommin sivuuttaa valtuuttajan nykyisen minän tahdon.

4. Valtuutettu astuu kuvioihin ja alkaa toimia

4.1. Edunvalvontavaltuutuksen vahvistaminen

Nykyisen minän itsemääräämisoikeuden ollessa kysymyksessä edunvalvontavaltuutuslaissa on löydetty hyvä tasapaino itsemääräämisoikeuden ja vaihdannalle ensiarvoisen tärkeän ennakoitavuuden turvaamisen välillä. Valtuuttajalla on laajat oikeudet päättää valtuutetun kelpoisuudesta ja valtuutuksen sisällöstä sekä peruuttaa valtuutus. Edunvalvontavaltuutuslaki ja sen mahdollistamat tulkintavaihtoehdot vastaavat siten hyvin vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen vaatimukseen päätöksentekojärjestelmän tosiasiallisesta yhdenvertaisuudesta mutta toisaalta kunnioittavat oikeusjärjestelmän peruslähtökohtia. Tämä ei sinänsä ole mikään ihme, koska näissä vaiheissa valtuuttaja on luontaisesti vielä edunvalvontavaltuutusproessin keskiössä ja toimijana on päätöksentekokykyinen nykyinen minä. Edunvalvontavaltuutuksen vahvistamisen hakeminen ja viranomaisvahvistaminen tuovat edunvalvontavaltuutusprosessiin mukaan yhtäältä viranomaisarvioinnin ja toisaalta valtuutetun, joka hakee valtuutuksen vahvistamista ja alkaa viimeistään valtuutuksen vahvistami-

41. Ks. Ahti Saarenpää, *Henkilö- ja persoonallisuus oikeus*, s. 203–430 teoksessa Marja-Leena Niemi (toim.), *Oikeus tänään*. Osa II. Lapin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2015, s. 288.

sen jälkeen toimia valtuuttajan rinnalla. Tällöin vasta todella testataan se, kuinka valtuuttajan itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan.

Edunvalvontavaltuutuksen voimaantumisen edellytyksenä on edunvalvontakynnyksen ylittyminen. Tämä tarkoittaa sitä, että valtuutettu ei ole enää kykenevä huolehtimaan niistä asioista, joita valtuutus koskee (EVVL 24.1 §). Valtuutetun tehtävänä on arvioida, milloin kynnys ylittyy ja valtuutuksen vahvistamista on tarpeellista hakea. Edunvalvontavaltuutuslaki edellyttää, että valtuuttajalle on valtuutusta vahvistettaessa varattava tilaisuus tulla kuulluksi, jos valtuuttaja ymmärtää asian merkityksen (EVVL 26 §). Valtuuttajan tahdon merkitystä valtuutuksen vahvistamisessa ilmentää korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu. Valtuuttajan tahtoa on arvioitava vasten valtuuttajan päätöksentekokykyä, ja tapauskohtainen harkinta on aikuisen itsemääräämisoikeuden toteuttamisen näkökulmasta tärkeää.

Asiassa KHO 18.9.2020/3692 valtuuttaja vastusti valtuutuksen vahvistamista, koska piti vahvistamista ennenaikaisena ja halusi peruuttaa valtuutuksen. Korkein hallinto-oikeus totesi, että valtuuttaja oli johdonmukaisesti vastustanut edunvalvontavaltuutuksen vahvistamista ja ilmoittanut kykenevänsä huolehtimaan taloudellisista asioistaan itse. Arvioitaessa edunvalvontavaltuutuksen vahvistamisen edellytyksiä yksinomaan valtuuttajan subjektiiviselle näkemykselle ei kuitenkaan voitu antaa ratkaisevaa merkitystä, vaan asiassa oli otettava huomioon myös muuta selvitystä valtuutetun toimintakyvystä. Korkein hallinto-oikeus katsoi, etteivät asiassa valtuuttajan oma näkemys ja hänen toimintakyvystään esitetty selvitys olleet ristiriidassa keskenään. Valtuutuksen vahvistamiselle ei siten ollut edellytyksiä.

Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu korostaa viranomaisvahvistuksen vaatimisen tärkeyttä. Valtuuttajan ja valtuutetun välisessä suhteessa voi tapahtua merkittäviä muutoksia, minkä vuoksi aiemmin annettu edunvalvontavaltuutus ei enää vastaa valtuuttajan tahtoa ja viranomaisarkintaa, jossa valtuuttajaa kuullaan, voi estää ei-toivottujen ratkaisujen syntymistä.⁴² Edunvalvontavaltuutuslain ratkaisut nykyisen minän muuttuessa tulevaisuuden minäksi kunnioittavat siten varsin tehokkaalla tavalla valtuuttajan itsemääräämisoikeutta.

42. Viranomaisvahvistus on olennainen myös siksi, että valtuutus olisi käytännössä mahdollisimman tehokas. Tämä on ilmeistä, kun suomalaista edunvalvontavaltuutusta verrataan ruotsalaiseen framtidfullmaktiin, jota koskevan lain (lag om framtidfullmakter 2017:310) mukaisesti valtuutettu arvioi itsenäisesti, milloin valtuuttaja ei enää itse pysty huolehtimaan asioistaan ja valtuutettu on kelpoinen toimimaan valtuuttajan puolesta. Käytännössä esimerkiksi pankit eivät kuitenkaan ole hyväksyneet valtuutetun omaan ilmoitukseen perustuvaa kelpoisuutta. Ruotsissa paikalliset alioikeudet ovat siten enenevässä määrin antaneet valtuutuksia koskevia vahvistustuomioita. Ks. Proposition 2016:17:30 Framtidfullmakter – en ny form av ställföreträderskap för vuxna, s. 41–43 ja Margareta Brattström – Anna Singer, Framtidfullmakt, s. 37–52 teoksessa Marie Linton – Mosa Sayed (red.), Festskrift till Maarit Jänterä-Järborg. Iustus 2022, s. 48.

4.2. Edunvalvontavaltuutuksen käyttäminen

Edunvalvontavaltuutuslaissa tulevan minän itsemääräämisoikeus rakentuu nykyisen (menneen) minän päätöksille. Tulevaisuuden tarpeiden ennakointi on kuitenkin vaikeaa, minkä vuoksi erityisesti valtuutetun liian laaja tai suppea kelpoisuus voi aiheuttaa ongelmia. Tulevan minän itsemääräämisoikeus edunvalvontavaltuutusta käytettäessä ja siihen liittyvä problematiikka voidaan jossain määrin rinnastaa päämiehen ja edunvalvojan välisessä suhteessa ilmeneviin kysymyksiin.⁴³ Valtuuttajan (mennyt) nykyinen minä pystyy kuitenkin mahdollistamaan ja rajoittamaan valtuutetun toimintaa toisin kuin päämiehen (mennyt) nykyinen minä edunvalvojan toimintaa. Valtuuttajan ja valtuutetun välillä on aina myös luottamussuhde, joka usein perustuu läheissuhteeseen. Päämiehen ja edunvalvojan välillä voi olla läheissuhde, mutta edunvalvonnan perustana on julkisoikeudellinen suojele.

Edunvalvontavaltuutuslain mukaan valtuutetun tulee valtuuttajan puolesta toimiessaan pitää tunnollisesti huolta valtuuttajan oikeuksista ja edistää tämän parasta (EVVL 16.1 §).⁴⁴ Valtuutetun on aktiivisesti edistettävä valtuuttajan etua ja huolehdittava valtuuttajan asianhoidosta. Tällöin on otettava huomioon muun muassa valtuutuksen sisältö ja käsillä olevat olosuhteet. Valtuutetun on huolehdittava, että tehtyjen oikeustoimien ehdot ovat valtuuttajan edun mukaiset. Valtuutetun tehtävänä on valvoa, että sopimuskumppani noudattaa asianmukaisesti sopimusta. Valtuutettu ei voi jättäytyä passiiviseksi suhteessa valtuuttajan asiainhoitoon.⁴⁵ Edunvalvontavaltuutuslaissa asetetaan myös valtuutetulle kuulemisvelvoite. Ennen kuin valtuutettu tekee päätöksen tehtäviinsä kuuluvassa asiassa, hänen on tiedusteltava valtuuttajan mielipidettä, jos asiaa on tämän kannalta pidettävä tärkeänä ja kuuleminen voi tapahtua ilman huomattavaa hankaluutta (EVVL 16.2 §). Valtuutettu on vahingonkorvausvelvollinen suhteessa valtuuttajaan, jos valtuutettu ylittää toimivaltansa. Tällainen tilanne voi tulla kysymykseen esimerkiksi silloin, jos valtuutettu on kuullut valtuuttajaa mutta ei ole noudattanut valtuuttajan näkemystä (EVVL 23.1 §).⁴⁶

Valtuutetulle asetetut huolellisuus- ja kuulemisvelvoitteet ovat sisällöltään samankaltaiset kuin holhoustoimilaisissa (ks. HolhTL 42 ja 43 §). Holhoustoimi-

43. Ks. esim. Mäki-Petäjä-Leinonen 2018 ja Aalto 2020. Ks. Johanna Tornberg, Ikääntyminen ja edunvalvonta kiinteistön vaihdannassa – käytännön ongelmatilanteita kirjaamisasioissa, s. 431–460 teoksessa Anna Mäki-Petäjä-Leinonen – Liisa Nieminen (toim.), Vanhuus ja oikeus. Lakimiesliiton Kustannus 2013, s. 445.

44. Antila 2009, s. 96–98.

45. HE 52/2006 vp, s. 26.

46. Vahingonkorvausvelvollisuuden käyttöalaa – ja erityisesti sen pelotevaikutusta – tosin heikentää huomattavasti se, että on epäselvää, millä kriteereillä toimivallan ylittämistä tulisi arvioida. Keinona reagoida valtuutetun toimintaan on edelleen valtuuttajan mahdollisuus perua valtuutus, jos hänellä on vielä peruuttamiseen riittävä päätöksentekokyky. Valtuuttajalta harvoin löytynee riittävää päätöksentekokykyä.

lain antaman esimerkin mukaisesti vaihdannan tarpeiden ja asioiden joustavan hoidon näkökulmasta on perusteltua painottaa huolellisuusvelvoitetta ja rajata kuulemisvelvoite tärkeimpiin asioihin. Valtuutetun aktiivinen rooli lienee myös useimmissa tapauksissa valtuuttajan tahdon ja mieltymysten mukaista, koska edunvalvontavaltuutus on juuri tätä tarkoitusta varten laadittu. Edunvalvontavaltuutuksen pitäisi kuitenkin olla aikuisen itsemääräämisoikeutta korostava vaihtoehto verrattuna holhoustoimilain mukaiseen edunvalvontaan.⁴⁷ On kyseenalaista, saavutetaanko tavoitetta, jos ja kun valtuutetun tulevan minän tahdon huomioon ottaminen rinnastuu edunvalvonnassa olevan päämiehen tahdon arvioimiseen.⁴⁸

Tulevan minän itsemääräämisoikeuden kiteytyminen valtuutetun melko rajattuun velvollisuuteen tiedustella valtuuttajan mielipidettä ei myöskään vastanne kansainvälisen ihmisoikeussääntelyn asettamiin vaatimuksiin. Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea on nimittäin yleiskommentissaan korostanut, että oikeudellisen kelpoisuuden tukemisen on aina perustuttava ihmisen omaan tahtoon ja mieltymyksiin (will and preferences), ei hänen objektiiviseen etuunsa (the best interest). Jos ihmisen tahtoa ja mieltymyksiä ei voida määrittää, on pyrittävä parhaaseen mahdolliseen tulkintaan aikuisen ihmisen tahdosta ja mieltymyksistä.⁴⁹ Edelleen Euroopan neuvoston toimintarajoitteisten aikuisten suoje-lua koskevaa suositusta mukaillen myös edunvalvontavaltuutusta käytettäessä edellytetään suhteellisuutta ja tarvittavat toimenpiteet pitää pystyä räätälöimään yksittäistapauksen olosuhteisiin. Edunvalvontavaltuutuksen perusteella tehtävien päätösten tulee rajoittaa yksilön oikeuksia ja vapauksia mahdollisimman vähän.⁵⁰

Edunvalvontavaltuutuksia koskevaa tutkimustietoa ei ole siitä, kuinka valtuutetut pyrkivät ja pystyvät ottamaan valtuuttajan oman päätöksentekohetken mielipiteen huomioon. Tulevan edunvalvojan määräämisen vaikutusta päämiehen itsemääräämisoikeuteen ja siihen, kuinka edunvalvoja ottaa päämiehen oman mielipiteen huomioon, on sitä vastoin hiljattain tutkittu. Mäki-Petäjä-Leinonen

47. Ks. HE 52/2006 vp, s. 9.

48. Ks. päämiehen oikeudesta osallistua asioidensa hoitoon esim. Johanna Tornberg – Matti Kuuliala, Suomen edunvalvontaoikeus. Talentum 2015, s. 396.

49. Vammaisten henkilöiden oikeuksien komitean yleiskommentti nro 1 (2014), artikla 12: Yhdenvertaisuus lain edessä, kohdat 21 ja 29. Käsitteellä will and preferences on mm. haluttu tehdä ero lasten ja aikuisten suojelun välille. Käsite best interest of adult on viitannut paternalistisen suojelun paradigmaan, jossa joku muu kuin aikuinen ihminen itse määrittelee, mikä on ihmiselle itselleen parhaaksi. Suomalaisella päämiehen edun käsitteellä ei kaikilta osin ole samaa painolastia kuin best interest of adult -käsitteellä. Kuitenkin hiljattain julkaistussa edunvalvontavaltuutuslain käännöksessä on käytetty best interest -käsitettä, kun viitataan huolellisuusvelvoitteeseen. Käännös on varsin onneton, kun huomioidaan englanninkielisen käsitteen merkitysisältö.

50. Ks. Committee of Ministers: Recommendation No. R (99) 4 of the Committee of Ministers to Member States on Principles Concerning the Legal Protection of Incapable Adults.

on haastatellut yleisiä edunvalvoja. Päämiehen mielipiteen kuunteleminen ja huomioon ottaminen ovat tosiasiaissa olleet – vaikka ne ovatkin lakiin perustuvia velvollisuuksia – edunvalvojan harkinnassa.⁵¹ Myös *Leilas* on tehnyt samansuuntaisia huomioita yleisen edunvalvojan työssään.⁵² Edunvalvontavaltuutetun toiminta on samankaltaista kuin edunvalvojan toiminta, minkä vuoksi valtuuttajan tahdon toteutumiseen liittyvät ongelmat ovat mahdollisia myös edunvalvontavaltuutuslain soveltamisalalla. Niitä tosin vähentävät aikuisen itsensä ennakolta määrittelemät kelpoisuuden ja toimivallan rajat – jos nämä on onnistuttu aikoinaan kirjaamaan ylös riittävän ennakoivasti ja yksityiskohtaisesti – sekä valtuutuksen perustuminen valtuuttajan ja valtuutetun väliseen usein läheiseen ja luottamukselliseen suhteeseen.

5. Nykyisen (menneen) minän ja valtuutetun armoilla?

5.1. Erilaiset päätöksentekotilanteet ja tulevan minän monitahoinen tahto

Kansainvälinen ihmisoikeussääntely edellyttäisi, että edunvalvontavaltuutuslaista ilmenisi selvemmin valtuutetun velvollisuus, ja tässä luvussa perustelulla tavalla myös kelpoisuus, ottaa huomioon valtuuttajan nykyisen (menneen) minän tahdon lisäksi myös valtuuttajan tulevan minän tahto. Miten ja missä tapauksissa näin tulisi käytännössä toimia, on erittäin vaikea kysymys vastattavaksi. Tulevan minän itsemääräämisoikeuden suppeutta tai laajuutta joudutaan arvioimaan useiden erilaisten tekijöiden kannalta. Näitä ovat ajan kuluminen valtuutuksen antamisen ja käyttämisen välillä, oikeus antaa muiden hoitaa asioita valtuutuksella, oikeus muuttaa mieltään ja tehdä epärationaalisia päätöksiä sekä kolmannen osapuolen ja vaihdannan tarpeiden suojaaminen. Tulevan minän päätöksentekokyky harvoin on myöskään sillä tavalla yksiselitteinen, että sitä objektiivisesti arvioiden joko on tai ei ole.⁵³ Kysymystä valtuuttajan tulevan minän ja nykyisen (menneen) minän itsemääräämisoikeudesta on jäsennellävä suhteessa erilaisiin päätöksentekotilanteisiin, joissa valtuutettu toimii valtuuttajan rinnalla tai puolesta. Sitä on tarkasteltava myös suhteessa valtuutetun ja sopimuskuoppaanin

51. Maija Aalto-Heinilä – Anna Mäki-Petäjä-Leinonen, Päämiehen itsemääräämisoikeuden tukeminen: filosofisesta ideaalista käytännön edunvalvontatyön tarkasteluun, s. 215–241 teoksessa Katja Weckström – Matti Ilmari Niemi – Anna Mäki-Petäjä-Leinonen – Joonas Huuhtanen (toim.), *Modernit perhesuhteet ja oikeus*. Alma Talent 2021, s. 220.

52. Tapio Leilas, Yleisen edunvalvojan havainnot päämiehen itsemääräämisoikeudesta. *Defensor Legis* 1/2019, s. 69–76, 74–75.

53. Ks. esim. Aalto-Heinilä – Mäki-Petäjä-Leinonen 2021, s. 228–231.

mahdollisiin velvollisuuksiin, koska viime kädessä edunvalvontavaltuutuksella on vaihdantaa mahdollistava tehtävä.

Edunvalvontavaltuutusta käytetään hyvin monenlaisissa tilanteissa. Ainakin seuraavan kaltaisia päätöksenteon tyyppitilanteita voi tulla eteen:

1) Valtuuttaja ei ole millään lailla ”päätöksentekokykyinen” tai ei pysty ilmaisemaan mielipidettään, ja valtuutettu toimii yksin.

2) Valtuuttajalla on jäljellä tervettä päätöksentekokykyä, ja a) valtuutettu ja valtuuttaja toimivat yhdessä hyvässä yhteisymmärryksessä, b) valtuutettu toimii yksin tai on eri mieltä valtuuttajan kanssa, c) valtuuttajan (mennyt) nykyinen minä ja tuleva minä ovat eri mieltä.

Näennäisesti yksinkertaisinta on, jos valtuuttajalla ei ole enää lainkaan päätöksentekokykyä ja hän ei pysty ilmaisemaan mielipidettään. Tällainen tilanne on selvimminkin käsillä, jos valtuuttaja on vaikkapa koomassa. Tällöin on periaatteessa selvää, että valtuutetun on toimittava nykyisen (menneen) minän antaman kelpoisuuden ja ohjeiden pohjalta yksin. Vaikeita tilanteita saattaa tosin tällöinkin tulla eteen, jos ohjeet eivät vastaa sitä, mitä valtuutetun ymmärryksen mukaan valtuuttajan tahto ja mieltymykset tosiasiallisesti olisivat päätöksentekohetken olosuhteissa.

Päätöksentekotilanteet voivat olla hyvin erilaisia silloin, kun valtuuttajalla on selvästi ja objektiivisesti arvioiden tervettä tahtoa jäljellä. Yksinkertaista on ainakin se, jos valtuuttaja vapaasta tahdostaan jättäytyy pois asiainhoidosta. Ongelmia tuskin aiheutuu silloinkaan, jos valtuuttaja ja valtuutettu tekevät yhdessä päätöksiä, jos he ovat asiainhoidosta yhtä mieltä ja varsinkin jos valtuuttajan (mennyt) nykyinen minä ja tuleva minä ovat yksimielisiä. Edelleen tervettä tahtoa omaavalla valtuuttajalla pitäisi niin toivoessaan olla täysi oikeus toimia yksin ja itsenäisesti.⁵⁴ Valtuutetun ei myöskään pitäisi voida toimia yksin ja itsenäisesti, jos valtuuttajalla on tervettä tahtoa jäljellä ja jos valtuuttaja haluaa asioidensa hoitoon osallistua.

Kiperiä tilanteita voi aiheutua, jos valtuuttaja ja valtuutettu ovat eri mieltä tai valtuuttajan (mennyt) nykyinen minä ja tuleva minä ovat eri mieltä. Tällainen tilanne on valtuutetulle hankala, koska yhtäältä hänen tulisi kunnioittaa valtuuttajan tulevan minän tahtoa mutta toisaalta ottaa huomioon (menneen) nykyisen minän tahto, jonka nykyinen minä on juuri päätöksentekokyvyn heikentymisen varalta kirjannut ylös. Yhtäältä valtuuttajalla pitäisi kuitenkin olla myös oikeus muuttaa mieltänsä tai tehdä epärationaalisia päätöksiä vastaavalla tavalla kuin täysin päätöksentekokykyisiksi katsottavat ihmiset tekevät.⁵⁵ Edelleen ihmisen

54. Käytännössä näissä tilanteissa ongelmaksi muodostuu myös se, että valtuuttajan sopimuskumppani (tyypillisesti pankki) kieltäytyy toimimasta itsenäisesti asioivan valtuuttajan kanssa.

55. Oikeutta tehdä epärationaalisia päätöksiä ja aihetta koskevaa kansainvälistä kirjallisuutta on tarkastellut aiemmin Mäki-Petäjä-Leinonen. Ks. Mäki-Petäjä-Leinonen 2018, s. 5–6.

olosuhteet ja läheissuhteet voivat muuttua, eikä heikentynyt päätöksentekokelpoisuus automaattisesti tarkoita sitä, että ihmisellä itsellään ei olisi tässä asiassa minkäänlaista ymmärrystä tai merkityksellistä mielipidettä. Toisaalta tuskin olisi valtuuttajan omankaan edun mukaista, jos valtuutettu ei voisi tehdä sitovia oikeustoimia, vaikka tämä tapahtuisi vastoin vielä päätöksentekokykyä omaavan valtuuttajan tahtoa. Tällöin valtuutetun asiat ja omaisuus voisivat jäädä asianmukaisella tavalla hoitamatta, koska olisi vaikeaa esimerkiksi löytää sopimuskumppania, joka olisi valmis ottamaan oikeustoimen pätevyyyteen liittyviä riskejä tai joka olisi valmis asian selvittämiseksi tarpeellisiin jälkitoimiin.⁵⁶

5.2. Valtuuttajan kelpoisuus ja tulevan minän tahto

Edunvalvontavaltuutuksen perusteella tehtyjen oikeustoimien sitovuus on vastaava kuin holhoustoilain mukaisen edunvalvojan ja oikeustoilain mukaisen tavanomaisen valtuutetun tekemien oikeustoimien sitovuus.⁵⁷ Valtuuttaja tulee suhteessaan kolmanteen henkilöön välittömästi oikeutetuksi ja veloitetuksi oikeustoimen perusteella, jos valtuutetulla on ollut kelpoisuus oikeustoimeen (EVVL 14 §). Sitä vastoin valtuuttajaa ei sido oikeustoimi, jonka tekemiseen valtuutetulla ei ollut kelpoisuutta (EVVL 15.1 §). Tämä sinänsä yksiselitteinen ja kiistämätön lähtökohta herättää monenlaisia kiinnostavia kysymyksiä, kun sitä arvioidaan suhteessa valtuuttajan tulevan minän tahtoon.

Valtuutetun kelpoisuus on sidottu valtakirjan määräyksiin. Entä jos tulevan minän tahto on ristiriidassa menneen minän tahdon kanssa? Mitä nykyisen (menneen) minän ja tulevan minän tahtojen ristiriidan pitäisi tarkoittaa valtuutetun kelpoisuuden ja oikeustoimen sitovuuden näkökulmasta? Tämä riippunee erityisesti valtakirjan määräyksistä. Valtuuttajan tulevaa minää ei kuitenkaan pitäisi voida täysin sivuuttaa. Yhtenä tärkeänä kriteerinä voitaneen jälleen viitata valtuutetun elämäntarinan kirjoittamiseen. Valtuuttajalla tulisi olla oma tosiasiallinen kelpoisuuden piiri, joka on kaikissa olosuhteissa riittävän ja sopivan laaja.

On mahdollista, että valtuutettu vastustaa tai puoltaa kiistanalaista oikeustoimea. Ensinnäkin voidaan ajatella tilannetta, jossa valtuutetulla olisi kelpoisuus valtuuttajan tulevan minän tahdon toteuttamiseen, mutta valtuutettu pitää oikeustoimea valtuuttajan edun vastaisena. Voidaan ajatella, että tällaisessa tilanteessa huolellisuusveloitteeseen ja edunvastaisuuteen vetoaminen olisi pysyttävä perustelevaan suhteessa valtuuttajan elämäntarinaan, jotta valtuuttajan tahto ja mieltymykset tulisivat vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopi-

56. Ks. Antti Kolehmainen, Edunvalvojan edustusvalta ja päämiehen itsemääräämisoikeus. Lakimies 3–4/2019, s. 289–312, 303–305.

57. Ks. Helin 2001.

muksen edellyttämällä tavalla päätöksenteossa huomioiduksi. Esimerkiksi pelkästään valtuutetun subjektiivinen näkemys oikeustoimen edunvastaisuudesta ei voi olla ratkaiseva.⁵⁸ Oikeustoimi voinee siten olla sinänsä objektiivisesti arvioiden jopa järjetön, mutta sitä voitaneen perustella, jos se asettuu luontevasti osaksi valtuuttajan elämäntarinaa.

Tulevan minän hetkellinen tahto toimia tietyllä tavalla ei kuitenkaan voi olla ratkaiseva. Valtuuttajan tahtoa ja mieltymyksiä on sitä vastoin arvioitava siitä näkökulmasta, miten valtuuttaja voi elää itsensä näköistä elämää ja kirjoittaa itse omaa elämäntarinaansa – yhdenvertaisesti muiden kanssa. Valtuutetun tehtävänä on tällöin edistää valtuuttajan parasta ja valtuuttajan tahdon toteutumista pitkäjänteisesti, jotta valtuutettu voi elää itsensä näköistä elämää ja jotta varoja käytetään nimenomaan tällaisen elämän mahdollistamiseen. Kärjistäen voidaan ajatella, että jos valtuuttaja haluaisi käyttää yhtäkkiä kaikki varansa ostamalla kalliin auton ja seurauksena olisi se, että hänellä ei olisi enää jatkossa varaa ostaa niitä hyvinvointipalveluja (esimerkiksi kampaaja, hieroja, liikunta- ja kulttuuripalvelut), jotka ovat selvästi tuottaneet hänelle mielihyvää ja parantaneet hänen elämänlaatuaan, ei auton ostaminen todennäköisesti palvelisi valtuuttajan elämäntarinan kirjoittamista. Sitä vastoin jos valtuuttaja on aina pitänyt autoista eikä auton ostaminen vaikuttaisi hänen muuhun elämäänsä, valtuuttajan elämäntarinaa auton ostaminen voisi sopia ja oikeustoimi voisi olla perusteltu.

Toiseksi esiin voi tulla tilanne, jossa valtuutettu ja valtuuttajan tuleva minä ovat samaa mieltä mutta jossa valtuutetulla ei ole kelpoisuutta tai toimivaltaa valtuutetun tahdon toteuttamiseen. Valtuuttajan (mennyt) nykyinen minä on joko jättänyt käsillä olevan tilanteen huomioimatta tai nyt toivottu oikeustoimi on valtuuttajan nykyisen (menneen) minän tahdon vastainen. Entä jos valtuuttaja on pyrkinyt esimerkiksi toimiohjeilla estämään kaikki edellä mainitun autonoston kaltaiset epärationaaliset teot? Valtuuttajan (mennyt) nykyinen minä on nimittäin kenties ajatellut, että haluaa jättää varoja puolisolleen tai lapselleen, mutta puoliso tai lapsi on menehtynyt tai valtuuttajan ja läheisen välit ovat merkittävästi viilentyneet aiemmasta. Valtuuttajan varallisuusasema on myös saattanut ennakoimattomasti parantua esimerkiksi perinnön, yrityskaupan tai vaikkapa veikkausvoiton vuoksi.

Valtuutetun puuttuvasta kelpoisuudesta voi puolestaan tulla ongelma esimerkiksi sellaisessa tapauksessa, että valtuuttajalle on syntynyt lapsi edunvalvontavaltuutuksen laatimisen jälkeen. Valtuuttaja on elatusvelvollinen lapseensa nähden, mutta edunvalvontavaltakirjassa ei ole otettu lasta huomioon eikä siten ole varauduttu normaalin elatuksen ylittäviin kuluihin. Valtuuttaja on esimerkiksi saattanut aina arvostaa lasten kielitaitoa tai motocrossharrastusta, ja on todennäköistä, että hän haluaisi maksaa lapsensa kielikurssit ulkomailla tai kalliin

58. Ks. Aalto-Heinilä – Mäki-Petäjä-Leinonen 2021, s. 239.

harrastuksen kulut.⁵⁹ Oikeustoimilain yleiseen edustamiseen ja holhoustoimilain mukaiseen suojeluun perustuva edunvalvontavaltuutuslaki ei tämänkaltaista valtuutetun tulevan tahdon ja muuttuneiden olosuhteiden huomioon ottamista tue.⁶⁰

Riippuen tilanteesta valtuutetulla ei voi olla kelpoisuutta tai toimivaltaa, jos valtuutuksen on antanut oikeustoimea vastustanut (mennyt) nykyinen minä tai käsillä olevaa tilannetta ei ole onnistuttu riittävällä tavalla ennakoimaan tai yksilöimään. Edunvalvontavaltuutuksia ei myöskään välttämättä päivitetä, vaikka valtuuttajan olosuhteet merkittävästi muuttuisivat aiemmasta. On kysyttävä, pitäisikö valtuutetulla olla mahdollisuus ilman pelkoa oikeustoimen peruuttamisesta tai vahingonkorvausvastuusta pystyä toimimaan jossain määrin vastoin edunvalvontavaltuutuksen määräyksiä, jos valtuuttajan tulevan minän tahto tai oletettu tahto ja mieltymykset tätä päätöksentekohetken olosuhteissa puoltaisivat. Valtuuttaja on nimittäin itse valinnut valtuutetun ja luottanut siihen, että tämä pystyy ja osaa toimia ikään kuin valtuuttajan itsemääräämisoikeuden jatkeena. Kelpoisuuden tai toimivallan laajentaminen olisi yksityisoikeuden peruslähtökohtien valossa melko radikaali ajatus. Se myös vaatisi ainakin jossain määrin edunvalvontavaltuutuksen sekä tavanomaisen valtuutuksen ja holhoustoimilain mukaisen edustamisen kohtalonyhteyden katkaisemista. Pitäisikö edunvalvontavaltuutukseen perustuvan edustamisen kuitenkin erityispiirteidensä vuoksi olla pohjimmiltaan täysin rinnastettavissa tavanomaiseen valtuutukseen perustuvaan edustamiseen? Asiassa tulee tulevan minän itsemääräämisoikeuden lisäksi arvioida vammaisen ihmisen yhdenvertaista markkinatoimijuutta ja vaihdannan tarpeita: markkinoiden ennakoitavuutta ja kolmannen osapuolen suojaa. Mitä valtuuttajan kelpoisuuden tai toimivallan laajentaminen tarkoittaisi esimerkiksi sopimuskumppanin selonottovelvollisuuden näkökulmasta?

5.3. Sopimuskumppanin velvollisuudet ja vaihdannan tarpeet

Sopimuskumppania ja kysymystä sopimuskumppanin oikeuksista ja velvollisuuksista ei voida sivuuttaa, kun tarkastellaan edunvalvontavaltuutusta ja valtuuttajan itsemääräämisoikeutta. Vilpittömän mielen suoja ei anneta vilpil-

59. Yksi kysymys toki on, kuka valtuutetun kelpoisuuden tai toimivallan ylitykseen puuttuu. Digi- ja väestötietovirasto voi ryhtyä asiassa toimiin esimerkiksi pankin ilmoituksesta. Myös läheiset saattavat tehdä ilmoituksia, jos esimerkiksi valtuuttajan lapset ovat riitaisia. Mäki-Petäjä-Leinonen puolestaan toteaa, että kelpoisuuden ylityksestä johtuvaan pätemättömyyteen voi vedota mahdollinen tuleva edunvalvoja. Ks. Mäki-Petäjä-Leinonen 2013, s. 206.

60. Tätä kuvastaa hyvin esimerkiksi lahjojen yksilöintivaatimus (EVVL 18.2 §): Jos edunvalvontavaltakirjan mukaan valtuutettu voi antaa tietynsisältöisiä lahjoja valtuuttajan puolesta valtuuttajan lapsille, ei valtuutettu voi antaa niitä valtuuttajan lapsenlapsille, vaikka valtuuttajan tuleva minä näin toivoisi.

lisessä mielessä toimineelle sopimuskumppanille (OikTL 11 §). Mahdollinen sopimuskumppani arvioi edunvalvontavaltakirjan perusteella valtuutetun kelpoisuuden ryhtyä käsillä olevaan oikeustoimeen valtuuttajan puolesta. Hän ei siis periaatteessa voi olla tietämätön valtuutetun puuttuvasta kelpoisuudesta. Vilpittömän mielen suojaa sopimuskumppanille annetaan siten ainoastaan suhteessa valtuutetun toimivaltaan. EVVL 15.2 §: ”Jos valtuutettu tehdessään oikeustoimen on toiminut vastoin valtuuttajan hänelle antamia ohjeita, oikeustoimi ei sido valtuuttajaa, jos kolmas henkilö tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää, että valtuutettu ylitti toimivaltansa.”⁶¹ On kysyttävä, tarkoitetaanko (menneen) nykyisen minän antamia ohjeita vai tulevan minän antamia ohjeita. Entä onko sopimuskumppanilla jonkinlainen selonottovelvollisuus valtuuttajan tahdosta? Edunvalvontavaltuutuslain esitöiden ja oikeuskirjallisuuden perusteella vaikuttaa siltä, että ainakaan tulevan minän tahdosta selonottovelvollisuutta ei ole ja myös velvollisuus ottaa selvää nykyisen (menneen) minän tahdosta on varsin kyseenalainen.

Edunvalvontavaltuutuslakia laadittaessa on tässä yhteydessä ajateltu lähinnä nykyisen (menneen) minän antamia ohjeita mutta ei ole pohdittu sitä, mikä on tulevan minän antamien ohjeiden merkitys. Lain esitöissä asiaa ei ole tarkasteltu suoraan suhteessa sopimuskumppaniin, mutta tähän viittaa yhtäältä edunvalvontavaltuutuksen ennakoiva painotus ja toisaalta myös hallituksen esityksen esimerkki valtuutetun toimivallan ylityksestä. Valtuutettu ylittää toimivaltansa, jos hän ei noudata esimerkiksi kiinteistön kaupassa valtuuttajan vielä oikeustoimikelpoisena antamaa ohjetta vähimmäiskauppahinnasta.⁶² Myös oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että sopimuskumppanilla ei liene selonottovelvollisuutta valtuuttajan tahdosta tai tämän antamista ohjeista, jos niihin ei ole suoraan viitattu edunvalvontavaltakirjassa.⁶³

Helin kirjoittaa sopimuskumppanin selonottovelvollisuudesta, joka koskee edunvalvojan tekemiä oikeustoimia. Hänen mukaansa sopimuskumppanin selonottovelvollisuus on ymmärrettävä tavalla, joka antaa päämiehelle suojaa edunvalvojan ja ostajan vilpillistä menettelyä vastaan mutta joka ei kuitenkaan aiheuta ostajalle kohtuuttomia sopimusriskejä. Ostajan on voitava luottaa edunvalvojan antamaan ja uskottavalta vaikuttavaan selvitykseen myynnin tarpeellisuudesta. On tärkeää, että edunvalvojan tehtävää ei vaikeuteta olennaisesti, jotta omaisuutta ei jouduta myymään alihintaan eikä tarpeellinen omaisuuden myynti esty oikeustoimeen liittyvien sitomattomuusriskien vuoksi.⁶⁴ Myöskään vahingonkorvausoikeudellisen kirjallisuuden mukaan sopimuskumppanilla ei ole erityistä huolellisuusvelvollisuutta, joka koskee sopimuskumppanin toisia

61. Vrt. holhoustoimilain 36 § ja oikeustoimilain 11 §.

62. HE 52/2006 vp, s. 25.

63. Antila 2009, s. 95–96. Ks. myös Mäki-Petäjä-Leinonen 2013, s. 204–205.

64. Helin 2011, s. 1082.

sopimuskumppaneita⁶⁵, joihin valtuuttaja voitaneen tässä yhteydessä lukea. Edelleen on huomattava, että sopimuskumppanille voi olla vaikeaa tai käytännössä mahdotonta selvittää, onko tulevan minän tahto tervettä tahtoa.⁶⁶

Sopimuskumppanin selonottovelvollisuuden ymmärtäminen Helinin esittämällä tavalla niin, että suojataan vilpillistä menettelyä vastaan mutta ei aiheuteta kohtuuttomia sopimusriskejä, lienee kuitenkin joissain tapauksissa toteutettavissa, vaikka valtuuttajan (menneen) nykyisen minän valtakirjassa ilmoittamatonta tahtoa tai nykyinen tahto otettaisiin huomioon. Kuvitellaan, että auto-liike on myymässä tehokasta moottoripyörää valtuuttajalle. Myyjäliike ei ole koskaan myynyt tämältyypistä kalustoa yli 80-vuotiaalle asiakkaalle. Onko niin, että minkäänlaista kevyttäkään selonottovelvollisuutta ei voida vaatia edes sellaisissa tilanteissa, joissa ei ole erityinen kiire, joissa on kysymys tavanomaista suuremmasta taloudellisesta intressistä ja joissa niin sanottu arkijärki ei millään lailla tue oikeustoimea? Kohtuullinen selonottovelvollisuus voisi tarkoittaa tässä tilanteessa esimerkiksi sitä, että myyjäliike pyytäisi valtuutettua esittämään lyhyen perustellun selvityksen siitä, mihin käyttöön moottoripyörä on tulossa. Ja onhan siis täysin mahdollista, että valtuuttaja on aina ollut suuri moottoripyörien ystävä ja haluaa nyt ihailua uutta moottoripyörää autotallissaan, vaikka ei enää sillä pystyisi itse ajamaan. Moottoripyörän ostaminen voi siis tällöin selvästi olla osa valtuuttajan elämäntarinaa.

Valtuutetun mahdollisimman yksiselitteinen kelpoisuus sekä sopimuskumppanin vilpittömän mielen suoja ja rajattu selonottovelvollisuus ovat edellytyksenä vammaisen ihmisen yhdenvertaiselle markkinatoimijuudelle ja omaisuuden suojalle, joita kansainväliset ihmisoikeudet edellyttävät itsemääräämisoikeuden ohella. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 1 lisäpöytäkirjan 1 artiklan mukaan jokaisella on oikeus nauttia omaisuudestaan. Vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen 12 artiklan 5 kappale velvoittaa sopimusvaltioita varmistamaan muun muassa vammaisten ihmisten yhdenvertaisen oikeuden omistaa tai periä omaisuutta, hoitaa taloudellisia asioitaan ja saada yhdenvertaisesti pankkilainoja, kiinnityksiä ja muita luottoja.

Ihmisoikeuksien toteutumisen ja oikeusjärjestelmän toiminnan kannalta on tärkeää, että myös vammaisen ihminen on perustellusti yhdenvertainen markkinatoimija vammattoman ihmisen kanssa. On kuitenkin rehellistä nostaa esiin kysymys siitä, liittyykö ja missä määrin vammaisen ihmisen samanlaiseen kohteluun välillisen syrjinnän riski. Yhtäältä vammaisella ihmisellä ei ole samantaisia edellytyksiä arvioida omaa etuaan tai valtuutetun toimintaa kuin vammattomalla ihmisellä. Toisaalta edunvalvontavaltuutuslaki ei juuri tue tulevan minän itsemääräämisoikeutta. Voidaanko ja miten voidaan välillisen syrjinnän mahdollisuus ottaa huomioon, kun arvioidaan esimerkiksi juuri edunvalvonta-

65. Ks. Mia Hoffrén, Tieto ja sivullissuoja. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2008, s. 58.

66. Kolehmainen 2019, s. 302.

valtuutukseen perustuvaa edustamista? Tämä on erittäin vaikea kysymys, johon puuttuminen on ongelmallista, koska välilliseen syrjintään olisi lähes mahdollonta puuttua laajentamatta valtuutetun kelpoisuutta yli valtakirjassa asetettujen rajojen taikka kajoamatta kolmannen osapuolen suojaan selonottovelvollisuutta laajentamalla. Nämä toimet puolestaan todennäköisesti johtaisivat suoraan syrjintään, koska vammaisen ihminen ei kenties saisi riittävää ja tarvittavaa suojaa markkinoilla. Myös vammaisen ihmisen yhdenvertainen markkinatoimijuus voisi tosiasiallisesti vaarantua, koska oikeustoimiin saattaisi liittyä ennakoimattomia riskejä ja vammaisen ihmisen kanssa oikeustoimiin ryhtymistä saatettaisiin alkaa välttää. Tällöin valtuuttajan itsemääräämisoikeuden suojaaminen voisi kääntyä valtuuttajaa itseään vastaan.⁶⁷

6. Lopuksi

Edunvalvontavaltuutusta koskeva ongelmakenttä kuvaa hyvin sitä, kuinka vaikeaa henkilökohtaisten pitkäaikaisten yksilöllisten suhteiden oikeudellinen käsittely on.⁶⁸ Valtuuttajan on tarkasti harkittava sitä, kenen antaa ja millä ehdoilla toimia tulevaisuudessa tuolloin jo menneen nykyisen minän valintojen pohjalta. Valtuutettu puolestaan joutuu tekemään päätöksiä toisen ihmisen menneen tahdon pohjalta tai tämän tulevan minän ja (menneen) nykyisen minän ristiriitaisessa tilanteessa. Valtuutettu joutuu päättämään, miten valtuuttajan itsemääräämisoikeutta toteutetaan esimerkiksi silloin, kun valtuuttaja on muuttanut mielensä tai edunvalvontavaltuutus ei anna riittävän täsmällisiä ohjeita.

Edunvalvontavaltuutuslaki itsessään vastaa hyvin nykyisen minän itsemääräämisoikeudelle asetettaviin edellytyksiin. Valtuuttajalle on annettu laajat oikeudet määrätä muun muassa valtuutuksen antamisesta, valtuutetun henkilöstä, valtuutuksen sisällöstä ja valtuutuksen peruuttamisesta. Myös joustava suhtautuminen valtuuttajan toimintakelpoisuuteen on tärkeää, jotta edunvalvontavaltuutus olisi mahdollisimman monen ihmisen käytettävissä. Nykyinen minä voi turvata tulevan minän asioidenhoitoa myös käyttämällä erilaisia lainsäädännön mahdollistamia suojakeinoja (muun muassa tietyt oikeustoimet edellyttävät viranomaislupaa) sekä antamalla valtuutetulle toimiohjeita tehtävän hoitoa varten. Epätäydellisessä maailmassa nykyisen minän on kuitenkin vaikea ennakoita tulevaisuutta ja täydellistä kaikki tilanteet huomioon ottavaa valtakirjaa on mahdotonta laatia ennakolta.

67. Vrt. päämiehen itsemääräämisoikeuden suojaaminen Kolehmainen 2019, s. 303.

68. Ks. Soile Pohjonen, Pari- ja liikesuhteet. Lakimies 6/2000, s. 884–901.

Kuulemis- ja huolellisuusvelvoite ja valtuuttajan kelpoisuudelle asetetut lainsäädännölliset rajat eivät ota huomioon valtuuttajan tulevan tahdon ja mieltymysten toteutumista. Laki ei siten tältä osin vastanne vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen asettamiin vaatimuksiin. Tulevan minän oikeus tulla kuulluksi ja tämän tahdon huomioon ottaminen tulisi muotoilla lainsäädännössä vahvemmin, vaikka monissa tapauksissa nykyisen (menneen) terveen minän tahdon priorisointi lienee perusteltua. Miten tulevan minän tahdon huomioon ottaminen käytännössä toteutettaisiin, on erittäin vaikea kysymys. Sekä valtuuttajaa että vaihdannan vaatimaa ennakoitavuutta turvaa se, että valtuutettu ei voi ylittää kelpoisuuttaan ja kelpoisuuden on nykyinen (mennyt) minä edunvalvontavaltakirjassa määrännyt (EVVL 15.1 §). Voidaan kuitenkin kysyä, pitäisikö valtuutetulla olla mahdollisuus ilman pelkoa oikeustoimen peruuntumisesta tai vahingonkorvausvastuusta pystyä toimimaan jossain määrin vastoin edunvalvontavaltuutuksen määräyksiä, jos valtuuttajan tulevan minän tahto tai oletettu tahto ja mieltymykset tätä päätöksentekohetken olosuhteissa puoltaisivat.

Nykyisen minän ja tulevan minän välinen jännite valikoitui tämän artikkelin keskeiseksi teemaksi, sillä se kuvastaa hyvin sitä yleisempää oikeusjärjestelmätason problematiikkaa, joka vaikeuttaa vammaisten ihmisten tuomista kohti päätöksentekojärjestelmän keskiötä ja holhousoikeudellisen ulkoistetun päätöksenteon purkamista. Kysymys on tasapainoilusta tilannekohtaisen herkkyyden ja ennakoitavuuden välillä sekä siitä, tulisiko kolmannen suojaan jollain tavalla puuttua vammaisen ihmisen itsemääräämisoikeuden varmistamiseksi. Vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen peräänkuuluttamaa yhdenvertaisen päätöksenteon ideaalia lienee mahdotonta oikeustodellisuudessa täysimääräisesti toteuttaa. Edunvalvontavaltuutuslain toimivuuden ja mahdollisten muutostarpeiden arviointi olisi kuitenkin paikallaan, koska vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimus edellyttää nykyisen minän tahdon kunnioittamisen lisäksi myös valtuuttajan tulevan minän tahdon huomioon ottamista. Suomessa ei ole myöskään kokonaisvaltaisesti arvioitu sitä, mitä yhdenvertainen päätöksenteko tosiasiallisesti tarkoittaa. Kysymys on tällöin viime kädessä koko sopimusperusteisen päätöksentekojärjestelmän perkaamisesta siitä näkökulmasta, miten mahdollistetaan entistä laajemman ihmisjoukon tuominen päätöksentekojärjestelmän keskiöön mutta kuitenkin samalla turvataan vaihdannan tarpeet ja yhdenvertainen markkinatoimijuus.

Current me, future me and the Act on Continuing Power of Attorney

KATJA KARJALAINEN, LL.D., Title of Docent, University Lecturer, University of Eastern Finland

The article assesses how the law on continuing powers of attorney has succeeded in supporting the right to self-determination of people with disabilities and promoting equal decision-making. Does the law meet the requirements of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities? The article understands the continuing power of attorney (CPA) as a legal institution built on the right to self-determination, trust and the need for protection, and outlines the process leading to representation under the CPA. The right to self-determination is scrutinised by distinguishing the self-determination of the present me and the self-determination of the future me. The article shows that the right to self-determination of the present me is well established in the law, but it is questionable whether the law supports the right to self-determination of the future me. The article highlights that it is a difficult task to create an equal and accessible decision-making system, but at the same time respect basic premises of private law.